

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๕
ของเจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี

กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม

จัดพิมพ์ในวาระครบ ๑๕๐ ปีแห่งวันคล้ายวันสวรรคตพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
วันที่ ๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๖๑

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	(๓)
พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	(๕)
คำนำในการจัดพิมพ์ครั้งแรก	(๑๙)
คำชี้แจง	(๒๐)
สำเนาต้นฉบับหนังสือสมุดไทย	(๒๒)
ประวัติผู้แต่ง	(๒๔)

พ.ศ. ๒๓๙๔

อัญเชิญสมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้ามงกุฎฯ เสด็จจากวัดบวรนิเวศวิหาร	๑
ทรงนำพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว	๑
กราบทูลอัญเชิญสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎฯ ขึ้นเสวยราชย์	๒
ตั้งการพิธีลาพระผนวช	๕
ทรงแก้ไขธรรมเนียมข้าราชการเข้าเฝ้าให้สวมเสื้อ	๖
เตือนพระพิพัฒน์สัตยา	๖
พระราชพิธีบรมราชาภิเษก	๖
จารึกพระสุพรรณบัฏ	๖
เตรียมการในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย	๘
เตรียมการในพระที่นั่งไพศาลทักษิณ	๘
พระศรีภริยารับราชการบังคมทูล	๑๗
พระราชดำรัสตอบ	๑๙
เสนาบดีจตุสดมภ์กราบบังคมทูล	๑๙
พระราชดำรัสตอบ	๒๐
ทรงปราศรัยด้วยแขกเมือง	๒๐
ข้าราชการฝ่ายในถวายตัว	๒๑

	หน้า
เสด็จเลียบพระนครทางสถลมารค	๒๔
เสด็จเลียบพระนครทางชลมารค	๒๕
พระราชพิธีบวรราชาภิเษก	๓๐
พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเลียบพระนคร	๓๓
จารึกพระนามพระพุทธปฏิมากรห้ามสมุทร ๒ พระองค์	๓๔
ราชทูตไทยไปเมืองจีน	๓๔
พระราชทานเพลิงศพเจ้านาย	๓๕
ตั้งพระราชาคณะ	๓๕
ตั้งกรมเจ้านาย	๓๘
เจ้าประเทศราชเข้ามาเฝ้า	๔๕
กระแสพระราชดำริเรื่องเมืองเชียงใหม่	๔๕
กระแสพระราชดำริเรื่องเมืองนครลำปาง	๔๗
ตำนานเมืองลำพูน	๔๘
ตำนานเมืองน่าน	๔๘
ตำนานเมืองแพร่	๔๘
ทรงแก้สร้อยพระนามองค์พระหริรักษ์รามาช เจ้ากรุงกัมพูชา	๔๙
ทรงแต่งตั้งขุนนาง	๔๙
ขุดคลองคูพระนครชั้นนอก	๕๗
การเทศนากระจาดใหญ่	๕๘
ถวายพระนามพระเจ้าแผ่นดิน พระบรมราชชนนี และกรมพระราชวังบวรฯ ที่สวรรคตแล้ว	๖๐
ข่าวหนังสือพิมพ์เรื่องพม่ากับอังกฤษ	๖๑
พ.ศ. ๒๓๙๕	
งานพระบรมศพรัชกาลที่ ๓	๖๓
สร้างพระเมรุมาศ	๖๓
สมโภชพระบรมสารีริกธาตุ	๖๔
แห่พระบรมศพ	๖๔
สมโภชพระบรมศพ	๖๔
ถวายพระเพลิงพระบรมศพ	๖๔
สมโภชพระบรมอัฐิ	๖๕

	หน้า
โปรดให้อำพระนามตามแผ่นดิน	๖๕
ราชทูตไทยไปเมืองจีน	๖๕
ราชทูตไทยกลับจากเมืองจีน	๖๗
ขุดคลองผดุงกรุงเกษมสำเร็จ	๖๗
กระแสพระราชดำริเรื่องสร้างป้อม	๖๘
พระราชทานชื่อป้อม	๖๘
สมเด็จพระนางโสมนัสวัฒนาวดีสิ้นพระชนม์	๖๙
เริ่มการศึกษาเชิงตุ่ง	๖๙
กระแสพระราชดำริเรื่องเมืองเชียงตุง	๖๙
เสนาบดีกราบทูลถวายคำปรึกษา	๗๐
โปรดเกล้าฯ ให้กรมหลวงวงษาธิราชสนิทและเจ้าพระยายมราชเป็นแม่ทัพไปตีเมืองเชียงตุง	๗๐
เจ้าพระยายมราชยกทัพออกจากกรุงเทพฯ	๗๐
บรรจุดวงพระชาตาพระนคร	๗๐
กรมหลวงวงษาธิราชสนิทยกทัพออกจากกรุงเทพฯ	๗๑
สมณทูตไทยไปลังกาทวีป	๗๑
พ.ศ. ๒๓๙๖	
งานพระศพสมเด็จพระนางโสมนัสวัฒนาวดี	๗๖
โปรดให้ข้าหลวงเดิม ข้าหลวงใหญ่ เเดินสวนเดินนา	๗๗
สมณทูตไทยกลับจากลังกาทวีป	๗๗
ได้พระพิมพ์รัตนกิริณี ช้างพังเผือกตรี	๗๘
สมเด็จพระนางรำเพยภมราภิรมย์ประสูติเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์	๗๘
การทัพศึกเมืองเชียงตุง	๗๘
กรมหลวงวงษาธิราชสนิทและเจ้าพระยายมราชยกทัพไปถึงเมืองเชียงตุง	๗๘
โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ขึ้นไปรักษาการทัพเมืองเชียงตุง	๘๐
เรื่องเรือกระทงลอยพระประทีป	๘๐
สร้างพระเจดีย์และถวายนามพระประธานในวัดพระเชตุพนฯ	๘๑
กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสและกรมหลวงพิเศษศรีสวัสดิ์สิ้นพระชนม์	๘๔
สร้างสระปทุมวันและวัดปทุมวนาราม	๘๕

	หน้า
พ.ศ. ๒๓๙๗	
งานพระศพกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสและกรมหลวงพิเศษศรีสวัสดิ์	๙๖
การทัพศึกเมืองเชียงตุง (ต่อ)	๙๖
โปรดเกล้าฯ ให้มีศุภอักษรถึงเจ้านครเมืองหลวงพระบาง	๙๗
เตรียมการต้อนรับเซอร์ จอห์น เบาริง	๙๗
ใจความในหนังสือเซอร์ จอห์น เบาริง เจ้าเมืองฮ่องกงที่ฝากมา	๙๗
พระบรมราชโองการในเรื่องทูต	๙๙
กรมพระรามอิศเรศสิ้นพระชนม์	๙๙
การฉลองคลองคูพระนครชั้นนอก (คลองผดุงกรุงเกษม)	๙๐
สร้างพระอภิเนาวนิเวศน์	๙๐
ได้พระวิสุทธิรัตนกิริณี ช้างพังเผือกโท	๙๕
พ.ศ. ๒๓๙๘	
เซอร์ จอห์น เบาริง เข้ามาทำหนังสือสัญญา	๙๕
เซอร์ จอห์น เบาริง เข้าเฝ้าถวายเครื่องราชบรรณาการ	๙๖
ตั้งผู้รับสั่งปรึกษาทำหนังสือสัญญา	๙๖
เซอร์ จอห์น เบาริง กราบถวายบังคมลา	๙๖
สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ถึงแก่พิราลัย	๙๗
งานพระศพกรมพระรามอิศเรศและพระองค์เจ้าเกตุร	๙๗
การเมรุสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์	๙๗
ฉลองวัดเขมาภิรตาราม	๙๗
มิสเตอร์แฮร์รี ปาร์กส์ เข้ามาแก้หนังสือสัญญา	๙๘
มิสเตอร์แฮร์รี ปาร์กส์ เข้าเฝ้าถวายเครื่องราชบรรณาการ	๙๘
พ.ศ. ๒๓๙๙	
ประชุมเปลี่ยนหนังสือสัญญา	๙๘
ทูตอเมริกันเข้ามาทำหนังสือสัญญา	๙๙
กรมพระพิพิธโภคภูเบนทร์สิ้นพระชนม์	๙๙
ทูตอเมริกันเข้าเฝ้าถวายเครื่องราชบรรณาการ	๙๙
ตั้งผู้รับสั่งปรึกษาทำหนังสือสัญญา	๙๙

	หน้า
การถวายสลากภัตในวัดพระเชตุพนฯ	๑๐๐
ทูตฝรั่งเศสเข้ามาทำสัญญา ๓๒ ข้อ	๑๐๐
ทูตฝรั่งเศสเข้าเฝ้าถวายเครื่องราชบรรณาการ	๑๐๑
ตั้งผู้รับสั่งปรึกษาทำหนังสือสัญญา	๑๐๒
พม่าถือหนังสือเสนาบดีผู้ใหญ่เมืองพม่าเข้ามาถวายพระสังฆราช	๑๐๒
หนังสือเดินทางของพม่า	๑๐๖
ลิขิตสมณสาส์นตอบหนังสือเสนาบดีพม่า	๑๐๗
พม่าผู้ถือหนังสือกลับ	๑๑๓
ทูตฝรั่งเศสไปเมืองเขมรและเมืองญวน	๑๑๔
หนังสือองค์พระหริรักษ์ฯ ถึงพระเจ้านโปเลียนที่ ๓	๑๑๖
กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์สิ้นพระชนม์	๑๑๙
งานพระศพกรมพระพิพิธโภคภูเบนทร์และกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์	๑๑๙
พ.ศ. ๒๔๐๐	
ราชทูตไทยไปประเทศอังกฤษ	๑๑๙
สร้างสวนนันทอุทยาน	๑๒๒
ชุดคลองมหาสวัสดิ์	๑๒๓
ประดิษฐานพระแสน พระใส ในพระอุโบสถวัดปทุมวนาราม	๑๒๔
เสด็จประพาสหัวเมืองตะวันออก	๑๒๔
สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติถึงแก่พิราลัย	๑๒๕
พระราชทานที่ให้ชาวต่างประเทศตั้งห้างและชุดคลองถนนตรง	๑๒๕
พระราชทานทรัพย์สร้างศาลาที่เมืองร่างกุ้ง	๑๒๕
พ.ศ. ๒๔๐๑	
หนังสือญวนข้าหลวงเมืองไซ่ง่อนถึงเจ้าพระยาศรีสุรียวงศ์ สมุหพระกลาโหม	๑๒๖
หนังสือตอบญวนข้าหลวงผู้สำเร็จราชการเมืองไซ่ง่อน	๑๒๗
หนังสือญวนข้าหลวงผู้สำเร็จราชการเมืองไซ่ง่อนตอบเจ้าพระยาศรีสุรียวงศ์	๑๒๙
ทูตเดนมาร์กเข้ามาทำหนังสือสัญญา	๑๓๐
ตั้งผู้รับสั่งปรึกษาทำหนังสือสัญญา	๑๓๐

	หน้า
ราชทูตไทยกลับจากลอนดอน	๑๓๑
ทูตเดนมาร์กกลับ	๑๓๑
โปรดตั้งองค์พระนโรดมฯ และองค์หริราชดณัยฯ ไปช่วยราชการเมืองเขมร	๑๓๑
แสนไชแอติกริบบลิกส่งอักษรสาสน์เข้ามาขอทำหนังสือสัญญา	๑๓๓
ตั้งผู้รับสั่งปรึกษาทำหนังสือสัญญา	๑๓๓
ฝรั่งเศสรบกับญวน	๑๓๓
ดาวหางขึ้น	๑๓๔
พระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ และสมเด็จพระเจ้าพระยาองค์น้อย	๑๓๕
ทูตโปรตุเกสเข้ามาทำหนังสือสัญญา	๑๓๕
ทูตโปรตุเกสเข้าเฝ้าถวายเครื่องราชบรรณาการ	๑๓๕
ตั้งผู้รับสั่งปรึกษาทำหนังสือสัญญา	๑๓๖
พ.ศ. ๒๔๐๒	
งานเฉลิมพระมหามณเฑียรพระที่นั่งอนันตสมาคม	๑๓๖
สร้างประตูกำแพงพระบรมมหาราชวังชั้นนอก	๑๔๑
เรื่องรักใคร่ระหว่างขุนสุวรรณกับเจ้าจอมซ้อย	๑๔๑
เนรเทศพระโยคาญาณภีร์	๑๔๑
พระราชทานเงินคนชราพิการ	๑๔๒
เสด็จประพาสหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตก	๑๔๒
กรมสมเด็จพระเดชาดิสรสิ้นพระชนม์	๑๔๗
พระบรมวงศานุวงศ์กราบทูลเรื่องเสด็จกลับถึงพระนครวันเสาร์	๑๔๗
ฝนแล้ง	๑๔๗
เสด็จประพาสอากาศที่สามมุข	๑๔๘
โปรดเกล้าฯ ให้เรือปราสาทไผ่ตาดพรหม	๑๔๘
ฝรั่งเศสรบกับญวน (ต่อ)	๑๔๘

	หน้า
พ.ศ. ๒๔๐๓	
งานพระศพกรมสมเด็จพระเดชาดิสร	๑๔๙
เกิดความไข้ที่กรุงเทพฯ	๑๔๙
ได้พระมหาศรีเสวตวิมลวรรณ ช้างพลายเผือกโท	๑๔๙
โปรดเกล้าฯ ให้จัดการเรือปราสาทไผ่ตาดพรหม	๑๕๐
พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้	๑๕๑
ทูตฮอลันดาเข้ามาทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี	๑๕๑
ทูตฮอลันดาเข้าเฝ้าถวายเครื่องราชบรรณาการ	๑๕๒
ตั้งผู้รับสั่งปรึกษาทำหนังสือสัญญา	๑๕๒
คนสนิทของสุลต่านมะหฺมุดเข้ามาขอกำลังรบเมืองปาหัง	๑๕๒
องค์พระหริรักษ์ฯ เจ้ากรุงกัมพูชาสุรคต	๑๕๓
สมโภชพระสมุทรเจดีย์	๑๕๓
ราชทูตไทยไปประเทศฝรั่งเศส	๑๕๔
ใบบอกพระยาสระบุรีเรื่องคล้องได้ช้างพังเผือกโท	๑๕๕
เสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการพระพุทธบาทสระบุรี	๑๕๕
เสด็จไปนมัสการพระฉาย	๑๕๖
พ.ศ. ๒๔๐๔	
ราชทูตกราบถวายบังคมลา	๑๕๖
ฝรั่งเศสตีได้เมืองสมิถ์ของญวน	๑๕๖
สมโภชพระพุทธรูปยรัตน จักรพรรดิพิมลณัฏมัย	๑๕๘
กรมหลวงสรรพศิลป์ปรีชาและกรมหลวงมหิศวรินทราธเรศสิ้นพระชนม์	๑๕๙
สุลต่านมะหฺมุดเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร	๑๕๙
เจ้าพระยาธรรมาธิกรณ์ (เสีย) ถึงอสัญกรรม	๑๖๐
สมเด็จพระนางรำเพยภมราภิรมย์สิ้นพระชนม์	๑๖๐
เรื่องเมืองเขมร	๑๖๐
ทูตปรัสเซียเข้ามาทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี	๑๖๓
ทูตปรัสเซียเข้าเฝ้าถวายเครื่องราชบรรณาการ	๑๖๔
ตั้งผู้รับสั่งปรึกษาทำหนังสือสัญญา	๑๖๔

หน้า

ราชทูตไทยกลับจากประเทศฝรั่งเศส	๑๖๖
เรื่องเมืองเขมร (ต่อ)	๑๖๖
งานพระศพกรมหลวงมหิศวรินทรามเรศ เจ้าฟ้าอิศราพงศ์ และพระองค์เจ้านิลวัตถา	๑๖๗
ทูตปรัสเซียไปดูงานพระศพ	๑๖๗
ส่งองค์พระนโรดมฯ ไปครองเมืองเขมร	๑๖๗
ทูตปรัสเซียกราบถวายบังคมลา	๑๖๗
ส่งองค์พระนโรดมฯ ไปครองเมืองเขมร (ต่อ)	๑๖๘
ทำเงินตราใช้แทนเบี้ยหอย	๑๖๘
โปรดเกล้าฯ ให้ตัดถนนและขุดคลอง	๑๖๙
สร้างสะพานข้ามคลอง	๑๗๐
งานพระศพกรมหมื่นเชษฐาธิเบนทร์และพระองค์เจ้าสว่าง	๑๗๒
โสกันต์พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้ายิ่งเยาวลักษณ์ฯ	๑๗๒
พระราชพิธีรับพระสุพรรณบัฏ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์	๑๗๓
ทำเทวรูปไปประดิษฐานศาลเจ้าเขาคอก	๑๗๔

พ.ศ. ๒๔๐๕

เจ้าเมืองเบตาเวียเข้ามาเปลี่ยนหนังสือสัญญาฮอลันดา	๑๗๔
เจ้าเมืองเบตาเวียถวายพงศาวดารครั้งกรุงศรีอยุธยา	๑๗๔
เจ้าเมืองเบตาเวียกราบถวายบังคมลากลับ	๑๗๗
งานพระศพสมเด็จพระนางรำเพยภมราภิรมย์	๑๗๘
พระราชสาส์นเจ้ากรุงจีน	๑๘๐
หนังสือจดทงหนือ เมืองกวางตุ้ง	๑๘๐
พระราชสาส์นถึงเจ้ากรุงจีน	๑๘๑
ญวนทำสัญญาปรับใช้เงินให้ฝรั่งเศส	๑๘๒
เรื่องสุลต่านมะหมุด	๑๘๓
สร้างถนนเจริญกรุงตอนใน	๑๘๔
กรมหมื่นวิศณุวรดิษนิภาธรสิ้นพระชนม์	๑๘๔
พระราชพิธีรับพระสุพรรณบัฏ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจันทรมณฑลฯ	๑๘๖
โสกันต์พระเจ้าลูกเธอ ๓ พระองค์	๑๘๘
ฝรั่งเศสตีได้เมืองโกดอง	๑๘๘

หน้า

พ.ศ. ๒๔๐๖

การรับและสมโภชพระเศวตสุวรรณาภรณ์ ช้างพังสีประหลาด	๑๘๘
กรมพระพิทักษเทเวศร์สิ้นพระชนม์	๑๘๙
หลวงศรีมหาราชาพาสุลต่านมะหมุดเข้ามากรุงเทพฯ	๑๘๙
งานโสกันต์	๑๙๐
ทรงพระราชดำริให้ประดิษฐ์พระเสลี่ยงใหม่	๑๙๐
พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสถวายเครื่องราชอิสริยยศ	๑๙๐
งานพระศพพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นวิศณุวรดิษนิภาธร	๑๙๑
สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจันทรมณฑลฯ สิ้นพระชนม์	๑๙๑
แห่พระบรมอัฐิ	๑๙๒
งานพระศพกรมพระพิทักษเทเวศร์และพระองค์เจ้าไย	๑๙๒
เตรียมการสมโภชพระบรมอัฐิ	๑๙๒
เรื่องพระราชสาส์นเจ้ากรุงจีน	๑๙๒
เรียงคำปรึกษาเรื่องพระราชสาส์นเจ้ากรุงจีน ทูลเกล้าฯ ถวาย	๑๙๓
เสด็จประพาสหัวเมืองปักขใต้ถึงเมืองตานี	๑๙๕
องค์พระนโรดมฯ บอกเรื่องทำหนังสือสัญญาระหว่างเขมรกับฝรั่งเศส	๑๙๖
สุลต่านมะหมุดหนีกลับ	๑๙๗
สร้างถนนบำรุงเมือง	๑๙๗
สร้างถนนเพ็ญนคร	๑๙๗
เจ้าพระยานิกรบดินทร์ถึงอสัญกรรม	๑๙๗
ฝรั่งเศสถวายรูปราชสีห์	๑๙๙
สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหามาลาฯ เสด็จไปเที่ยวคันดูช้างในแขวงเมืองนครนายก	๑๙๙
พระราชทานสุพรรณบัฏเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์	๑๙๙
ญวนแต่งทูตไปกรุงปารีส	๑๙๙
สร้างพระบรมบรรพต	๒๐๐
สมโภชพระบรมอัฐิและพระอัฐิ	๒๐๑
งานพระศพสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจันทรมณฑลฯ	๒๐๒
งานพระศพพระองค์เจ้าชนิษฐนัยยนาถ	๒๐๓
พระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยานิกรบดินทร์	๒๐๓

พ.ศ. ๒๔๐๗	หน้า
ตั้งผู้แทนทำหนังสือสัญญาเขตแดนไทยกับอังกฤษ	๒๐๓
ราชาภิเษกองค์พระนโรดมฯ ขึ้นเป็นเจ้าแผ่นดินกรุงกัมพูชา	๒๐๔
งานฉลองสะพานและถนน	๒๐๕
คล้องได้ช้างเผือกเอก	๒๐๕
เปรี๊ตเดนต์ส่งกระบี่เครื่องทองคำเข้ามาทูลเกล้าฯ ถวาย	๒๐๖
สุดด่านมะหุมดถึงแก่กรรม	๒๐๖
โปรดเกล้าฯ ให้มีหนังสือฟ้องเจ้าเมืองสิงคโปร์เรื่องให้กำปั่นรบมายังเมืองตรังกานู	๒๐๖
ช้างเผือกและช้างสำคัญในรัชกาลที่ ๔	๒๐๗
น้ำไหลมาแต่เหนือมีสีแดง	๒๐๗
เฉลิมพระชนมพรรษาครบ ๖๐ พรรษา	๒๐๘
พระราชทานเงินแก่คนชราพิการ	๒๐๙
การแบ่งเขตแดนไทยกับพม่าของอังกฤษ	๒๑๐
การฉลองศาลาที่เมืองร่างกุ้ง	๒๑๓
เรื่องค่านาคูโค	๒๑๓
โสกันต์พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภรณ์ และพระองค์เจ้ามณฑยาภรณ์	๒๑๔
เสด็จประพาสเมืองราชบุรีและกาญจนบุรี	๒๑๔
พ.ศ. ๒๔๐๘	
ตั้งผู้รักษาทำหนังสือสัญญาเขตแดนเมืองเขมร	๒๑๗
โปรดเกล้าฯ ให้ชำระเจ้าพนักงานฉ้อพระราชทรัพย์	๒๑๗
นายพลเรือโท ยอช กิง เข้ามากรุงเทพฯ	๒๑๘
พระยามนตรีสุริยวงศ์ออกไปเมืองนครฯ	๒๑๘
ทรงเปลี่ยนนามเจ้าพระยาวรวงศา มหาโกษาธิบดี	๒๑๙
โสกันต์สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์	๒๑๙
พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต	๒๒๓
โสกันต์พระเจ้าลูกเธอและพระเจ้าหลานเธอ ๓ พระองค์	๒๒๕
การปักปันเขตแดนไทยกับพม่าของอังกฤษ	๒๒๖

พ.ศ. ๒๔๐๙	หน้า
สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ ทรงบรรพชาเป็นสามเณร	๒๒๖
เรื่องหนังสือสัญญาการเมืองเขมร	๒๒๘
พระราชทานเพลิงศพพระยามนตรีสุริยวงศ์และพระยาอภัยสงคราม	๒๒๙
สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ ถวายเทศนามหาชาติ	๒๒๙
เสด็จพระราชดำเนินไปสมโภชพระพุทธชินราชที่เมืองพิษณุโลก	๒๓๐
พระราชทานผ้าพระกฐินที่วัดในกรุงเก่า	๒๓๐
เรื่องปักปันเขตแดนทางประเทศพม่า	๒๓๐
ราชทูตไทยไปประเทศฝรั่งเศส	๒๓๑
ทำแผนที่อาณาเขตทางหัวเมืองลำแม่น้ำโขง	๒๓๑
งานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว	๒๓๒
งานพระศพเจ้านาย	๒๓๔
ชุดฉลองภาษีเจริญ	๒๓๔
ทำกระโจมไฟที่หลังสันดอน	๒๓๔
สร้างพระราชวังสราญรมย์	๒๓๕
มีละครทำขวัญพระบรมมหาราชวัง	๒๓๕
พ.ศ. ๒๔๑๐	
โสกันต์พระเจ้าลูกเธอและพระเจ้าหลานเธอ ๕ พระองค์	๒๓๕
โปรดเกล้าฯ ให้จำลองปราสาทนครวัด	๒๓๗
ฝรั่งเศสได้เมืองญวน ๓ เมือง	๒๓๙
พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสถวายพระแสง	๒๓๙
กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาสสิ้นพระชนม์	๒๓๙
ราชทูตไทยกลับจากประเทศฝรั่งเศส	๒๔๐
ทูตฝรั่งเศสเข้ามาประทับตราหนังสือสัญญา	๒๔๐
ทูตฝรั่งเศสเข้าเฝ้าไปรเวต	๒๔๐
สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ เสด็จไปเยี่ยมทูตฝรั่งเศสในเรือรบ	๒๔๐
ทูตโปรตุเกสเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี	๒๔๑

	หน้า
โสกันต์พระเจ้าลูกเธอและพระเจ้าหลานเธอ ๖ พระองค์	๒๔๑
เจ้าเมืองมาเก่าเข้าเฝ้าถวายพระราชสาส์น	๒๔๑
ราชทูตโปรตุเกสกราบถวายบังคมลากลับ	๒๔๓
เปลี่ยนหนังสือสัญญากับฝรั่งเศส	๒๔๓
ทูตฝรั่งเศสเข้าเฝ้าไปเวทถวายพระบรมรูปพระเจ้าแผ่นดินที่ ๓ และพระมเหสี	๒๔๓
สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ เสด็จไปเยี่ยมทูตฝรั่งเศสในเรือรบ	๒๔๔
ราชทูตฝรั่งเศสกราบถวายบังคมลากลับ	๒๔๔
ฉลองวัดปทุมวนาราม	๒๔๔
เรื่องปักปันเขตแดนทางเมืองเขมร	๒๔๕
อักษรสาส์นไวยุทธยอินเดีย	๒๔๕
งานพระศพกรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส	๒๔๖
การฉลองวัดหงส์รัตนารามและหอไตรวัดกัลยาณมิตร	๒๔๖
ตั้งสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์เป็นกรมขุนพินิตประชานารถ	๒๔๗
พ.ศ. ๒๔๑๑	
อสุนีบาตตกหลายแห่ง	๒๔๗
เปิดคลองดำเนินสะดวก	๒๔๙
ขุดคลองบางลี่และแก่งคลองลัดยี่สาน เมืองสมุทรสงคราม	๒๔๙
ขุดคลองที่ลัดครุเมืองสมุทรสาคร	๒๕๐
เบ็ดเตล็ด	
ไวยุทธยอินเดียทำแผนที่เขตแดนส่งมาประทับตรา	๒๕๐
สถานที่ซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้สร้างและเปลี่ยนแปลงในรัชกาลที่ ๔	๒๕๐
บริเวณเขื่อนเพชรในพระบรมมหาราชวัง	๒๕๐
บริเวณกำแพงพระบรมมหาราชวังชั้นใน	๒๕๑
บริเวณพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท	๒๕๑
บริเวณวัดพระศรีรัตนศาสดาราม	๒๕๓
บริเวณพุทธนิเวศน์ในพระบรมมหาราชวัง	๒๕๕
บริเวณนอกกำแพงแก้วพุทธนิเวศน์ด้านตะวันออก	๒๕๕

	หน้า
ท้องสนามไชย ท้องสนามหลวง	๒๕๖
บริเวณด้านใต้ริมพระบรมมหาราชวัง	๒๕๖
ศาลเจ้าหลักเมือง ศาลเจ้าพระกาฬ ศาลเจ้าพระเสื้อเมือง และศาลเจ้าพระทรงเมือง	๒๕๖
หอกกลอง	๒๕๖
ท้องสนามหน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์	๒๕๖
บริเวณริมแม่น้ำนอกกำแพงพระนคร	๒๕๖
การพระราชกุศล	๒๕๘
พระราชพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา	๒๕๘
เรื่องความฎีกา	๒๕๙
ความมั่งคั่งสมบูรณ์ของพระนคร	๒๕๙
การภาษีอากร	๒๖๐
ได้ทองคำก้อนและมงคุดทองคำ	๒๖๐
ชุดได้พระพุทธรูปนันทราย	๒๖๐
สั่งปิ่นเข้ามาใช้ในราชการ	๒๖๒
ต่อเรือพระที่นั่งและเรือกลไฟ	๒๖๒
เมืองที่ทรงตั้งในรัชกาลที่ ๔	๒๖๔
เมืองขึ้นกรมมหาดไทย	๒๖๔
เมืองขึ้นกรมพระกลาโหม	๒๖๕
เมืองขึ้นกรมท่า	๒๖๕
ทรงตั้งและแปลงนามขุนนาง	๒๖๖
กรมมหาดไทย	๒๖๖
กรมพระกลาโหม	๒๖๖
กรมท่ากลาง	๒๖๖
ทรงตั้งนามราชทูตและกงสุล	๒๖๗
ทรงตั้งและแปลงนามบรรดาศักดิ์ขุนนาง	๒๖๗
กรมนา	๒๖๗
กรมวัง	๒๖๗
กรมเมือง	๒๖๗

	หน้า
กรมมหาดเล็ก	๒๖๗
กำกับราชบัณฑิต	๒๖๗
หัวหมื่นมหาดเล็ก	๒๖๗
กรมพระตำรวจหน้า	๒๖๗
กรมพระคลังสินค้า	๒๖๗
กรมพระคลังมหาสมบัติ	๒๖๘
กรมพระคลังพิมาณอากาศ	๒๖๘
กรมพระคลังทอง	๒๖๘
กรมพระคลังในซ้าย	๒๖๘
กรมพระคลังในขวา	๒๖๘
กรมพระคลังราชการ	๒๖๘
กรมพระคลังสรรพยุธ	๒๖๘
กรมพระคลังศุภรัต	๒๖๘
กรมพระคลังวิเศษ	๒๖๘
กรมพระคลังสวน	๒๖๘
กรมสรรพากร	๒๖๘
กรมท่าซ้าย	๒๖๘
เจ้าภาษี	๒๖๘
กรมพระสัคดี	๒๖๘
กรมพระตำรวจพลพันธ	๒๖๘
กรมทนายเลือกนอก	๒๖๘
กรมเชนทอง	๒๖๘
กรมทวนทอง	๒๖๙
กรมอาสาญ่ปุ่น	๒๖๙
กรมคู่ชัก	๒๖๙
กรมเกณฑ์หัดอย่างฝรั่ง	๒๖๙
กรมสนมกลาง	๒๖๙
กรมอาสาใหม่	๒๖๙
กรมเรือกลไฟ	๒๖๙

	หน้า
กรมรักษาพระองค์	๒๖๙
กรมรักษาพระองค์เป็นปลายหอก	๒๖๙
กรมฝรั่งแม่นปืนหน้า	๒๖๙
กรมฝรั่งแม่นปืนหลัง	๒๖๙
กรมทหารอย่างยุโรป	๒๖๙
กรมฝีพายลำทรง	๒๖๙
กรมอาสาฝีพาย	๒๖๙
กรมมหาดเล็กพิณพาทย์	๒๖๙
กรมภูษามาลา	๒๖๙
กรมแสงใน	๒๖๙
กรมเกณฑ์หัดแสงปืน	๒๖๙
กรมแสงปืนต้นโรงใหญ่	๒๖๙
กรมช่างหุงกระฉก	๒๗๐
กรมโหรหลัง	๒๗๐
กรมราชบัณฑิต	๒๗๐
กรมช่างประดับกระฉก	๒๗๐
กรมช่างหยก	๒๗๐
มหาดเล็กช่าง	๒๗๐
ช่างหุ้มทองเหลือง	๒๗๐
ช่างต่อไม้ลาย	๒๗๐
ช่างมุก	๒๗๐
ช่างสนะไทย	๒๗๐
ช่างสนะจีน	๒๗๐
กรมช่างชาดศรีสุก	๒๗๐
กรมทางไถ	๒๗๐
กรมวังนอก	๒๗๐
กรมชาวที่พระบรรทม	๒๗๐
กรมอภิรมย์	๒๗๑
กรมเฝ้าพระมหาปราสาท	๒๗๑

	หน้า
กรมโฆลง	๒๗๑
กรมม้าเกราะทอง	๒๗๑
กรมม้าแข่งใน	๒๗๑
กรมหมอยา	๒๗๑
กรมหมอดูคงครุฑ	๒๗๑
กองตระเวน	๒๗๑
ไพร่หลวงกรมเมือง	๒๗๑
ไพร่หลวงมหันตโทษ	๒๗๑
กรมอาสาวิเศษ	๒๗๑
กรมสนมพลเรือน	๒๗๑
กรมอาสาใหม่	๒๗๑
กรมกองกลาง	๒๗๒
กรมไพร่หลวงขนาดเล็ก	๒๗๒
กรมช่างศิลป์	๒๗๒
กรมล้อมวัง	๒๗๒
กรมศาลมรดก	๒๗๒
กรมกระโถนชั้นน้ำ	๒๗๒
กรมลูกขุน	๒๗๒
กรมธรรมการ	๒๗๒
กรมอาลักษณ์	๒๗๒
ศาลต่างประเทศ	๒๗๒
กรมโรงพิมพ์	๒๗๒
กรมโรงงาน	๒๗๒
กรมช่างเงิน	๒๗๒
ญวนอาสาปืนใหญ่	๒๗๒
นายช่างต่อกำปั่น	๒๗๓
มอญกองตุ้ม	๒๗๓
ญวนแจว	๒๗๓
ช่างทหารในเดิม	๒๗๓

	หน้า
ช่างทหารในญวน	๒๗๓
ช่างปืน	๒๗๓
ช่างกลึง	๒๗๓
ช่างหล่อ	๒๗๓
กรมแตร	๒๗๓
กรมหญิงวิเศษ	๒๗๓
กรมสวนหลวง	๒๗๓
ผู้รักษาสระปทุมวัน	๒๗๓
ผู้รักษาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม	๒๗๓
กรมเฝ้าพระ	๒๗๓
กรมเกณฑ์พระราชกุศล	๒๗๔
ทรงตั้งเจ้ากรม ปลัดกรม และสมุหนายกขึ้นในพระบรมวงศานุวงศ์และเสนาบดีผู้ใหญ่	๒๗๔
ในเจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง	๒๗๔
ในเจ้าต่างกรมในพระบวรราชวัง	๒๗๕
ในหม่อมเจ้าต่างกรม	๒๗๕
ในสมเด็จพระยาองค์ใหญ่	๒๗๕
ในสมเด็จพระยาองค์น้อย	๒๗๕
ทรงตั้งและแปลงนามเจ้าเมืองกรมการ	๒๗๖
หัวเมืองขึ้นกรมมหาดไทย	๒๗๖
หัวเมืองขึ้นกรมพระกลาโหม	๒๗๙
หัวเมืองขึ้นกรมท่า	๒๘๑
ทรงตั้งและแปลงนามพระราชาคณะฐานานุกรม	๒๘๒
ทรงตั้งและแปลงนามวัด	๒๘๓
เสนาบดีเข้าชื่อกันทำเรื่องราวทูลเกล้าฯ ถวาย เรื่องราษฎรกล่าวว่าพระบาง	๒๘๔
พระพุทธรูป ทำให้ฝนแล้ง	
พระราชทานพระบางคืนไปเมืองหลวงพระบาง	๒๘๘
ทรงสร้างและปฏิสังขรณ์พระอารามในกรุง	๒๘๙
วัดที่ทรงสร้างใหม่	๒๘๙
วัดที่ทรงบูรณปฏิสังขรณ์	๒๘๙

	หน้า
วัดพระศรีรัตนศาสดาราม	๒๘๙
วัดพระเชตุพนฯ	๒๘๙
วัดมหาธาตุฯ	๒๘๙
วัดชนะสงคราม	๒๘๙
วัดบวรนิเวศวิหาร	๒๘๙
วัดสุทัศนเทพวราราม	๒๘๙
วัดกัลยาณมิตร	๒๘๙
วัดอรุณราชวราราม	๒๙๐
วัดสระเกศ	๒๙๐
วัดมหาพฤฒาราม	๒๙๐
วัดบรมนิวาส	๒๙๐
วัดปทุมคงคา	๒๙๐
วัดวงศ์มุล	๒๙๑
วัดชีโนรสาราม	๒๙๑
วัดราชโอรส	๒๙๑
วัดราชาธิวาส	๒๙๑
วัดบวรมงคล	๒๙๑
วัดศรีสุदारาม	๒๙๑
วัดหิรัญรูจี	๒๙๓
วัดภคินีนาถ	๒๙๓
• วัดเขมาภิรตาราม	๒๙๓
วัดไชยพุกษมาลา	๒๙๓
ทรงสร้างและปฏิสังขรณ์พระอารามหัวเมือง	๒๙๓
วัดทรงธรรม เมืองนครเขื่อนขันธ์	๒๙๓
พระสมุทรเจดีย์ เมืองสมุทรปราการ	๒๙๕
สร้างพระราชวัง เมืองสมุทรปราการ	๒๙๖
สิ่งทรงสร้างที่อ่างศิลาและเกาะสีชัง เมืองชลบุรี	๒๙๖
ปฏิสังขรณ์วัดที่บางพระ	๒๙๖
โปรดเกล้าฯ ให้สร้างเจดีย์เมืองสงขลา	๒๙๖

	หน้า
โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระนครคีรีที่เมืองเพชรบุรี	๒๙๗
ปฏิสังขรณ์วัดมหาสมณารามและวัดคงคาราม เมืองเพชรบุรี	๒๙๗
ปฏิสังขรณ์พระปรางค์วัดมหาธาตุ เมืองเพชรบุรี	๒๙๗
สร้างและปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปที่เขาก้านหลวง เมืองเพชรบุรี	๒๙๗
สร้างพลับพลาและโรงพิธีสำหรับพระราชพิธีแรกนาขวัญที่เขापนมขวิด	๒๙๙
ปฏิสังขรณ์วัดอัมพวัน เมืองสมุทรสงคราม	๒๙๙
ปฏิสังขรณ์วัดพระปาเลไลยก์ เมืองสุพรรณบุรี	๒๙๙
กระแสรราชดำริก่อนปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์	๓๐๐
ทรงปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์	๓๐๒
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จไปนมัสการพระปฐมเจดีย์	๓๐๓
พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จไปนมัสการพระปฐมเจดีย์	๓๐๓
องค์พระปฐมเจดีย์ทรุด	๓๐๔
โปรดเกล้าฯ ให้กรมหมื่นบวรวัชรวิสุตยพันธุ์ และกรมขุนราชสีหวิกรม	๓๐๔
ออกแบบก่อองค์พระปฐมเจดีย์ใหม่	
ก่อพระฤกษ์พระปฐมเจดีย์	๓๐๔
การก่อสร้างในบริเวณองค์พระปฐมเจดีย์	๓๐๕
กล่าวด้วยปาฏิหาริย์พระปฐมเจดีย์	๓๐๖
ทรงสร้างพระราชวังที่นครปฐม	๓๐๘
โปรดเกล้าฯ ให้ขุดคลองเจดีย์บูชา	๓๐๘
ทรงปฏิสังขรณ์วัดเฉลิมพระเกียรติ	๓๐๙
ทรงปฏิสังขรณ์พระอารามและพระที่นั่งฯ ที่กรุงเก่า	๓๐๙
สร้างวังจันทร์เกษมใหม่	๓๑๐
ทรงบูรณปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปและวังท้ายพิบูล	๓๑๐
ทรงสร้างพระนารายณ์ราชนิเวศน์ เมืองลพบุรี	๓๑๒
สร้างป้อมกำแพงเมืองปราจีนบุรี	๓๑๓
ปฏิสังขรณ์พระเจดีย์ใหญ่ เมืองสวางคบุรี	๓๑๓

กงสุลฝรั่งเศสเข้ามาเปลี่ยนตัว	๓๑๓
เสด็จทอดพระเนตรสุริยุปราคาที่หว่ากอ เมืองประจวบคีรีขันธ์	๓๑๔
ลงพระราชอาชญาพวกมหาดเล็กเล่นไฟ	๓๑๘
ทำทัณฑ์กรรมโหรและท้าวสมศักดิ์โสภา	๓๑๙
สมโภชพระปฏิมากรแก้วมรกต	๓๒๐
ทรงพระประสูติ	๓๒๐
พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา	๓๒๐
ตั้งกองล้อมวง	๓๒๑
ประชุมหมอล่วงถวายพระโอสถ	๓๒๑
กระแสพระราชดำริถึงผู้สืบราชสมบัติ	๓๒๓
พระราชทานพระบรมราชวโรกาสให้ผู้สวามิภักดิ์ถวายพระโอสถ	๓๒๓
พระราชทานสิ่งของแก่พระบรมวงศานุวงศ์และเสนาบดี	๓๒๓
พระราชทานพระธำมรงค์เพชรบุษบาพระพุทธรูปยรัตน์	๓๒๔
รับสั่งถามถึงพระอาการประชวรสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนพินิตประชานารถ	๓๒๔
พระราชทานทองคำและเงินตราแก่หมอนวด หมอยา	๓๒๔
รับสั่งถามข้อราชการกับเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์	๓๒๔
พระราชทานพระธำมรงค์กับพระประคำเครื่องแก่สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ	๓๒๔
กรมขุนพินิตประชานารถ	
พระราชทานเงินแก่พระเจ้าลูกยาเธอ	๓๒๕
ทรงพระราชนิพนธ์พระคาถาภาษามคธ	๓๒๕
คำแปลที่ทรงลาและขอขมาพระสงฆ์	๓๒๕
ทรงขอขมาพระบรมวงศานุวงศ์และท่านเสนาบดี	๓๒๗
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต	๓๒๘
ประชุมปรึกษาเลือกผู้สืบราชสมบัติ	๓๒๘
ประชุมปรึกษาเลือกกรมพระราชวังบวรสถานมงคล	๓๓๐
สรณั้พระบรมศพ	๓๓๒
จำนวนพระราชโอรสและพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	๓๓๒